Optimus

Upplands Väsby

Historik och kulturhistoriskt värde

2020-06-16

Nyréns Arkitektkontor

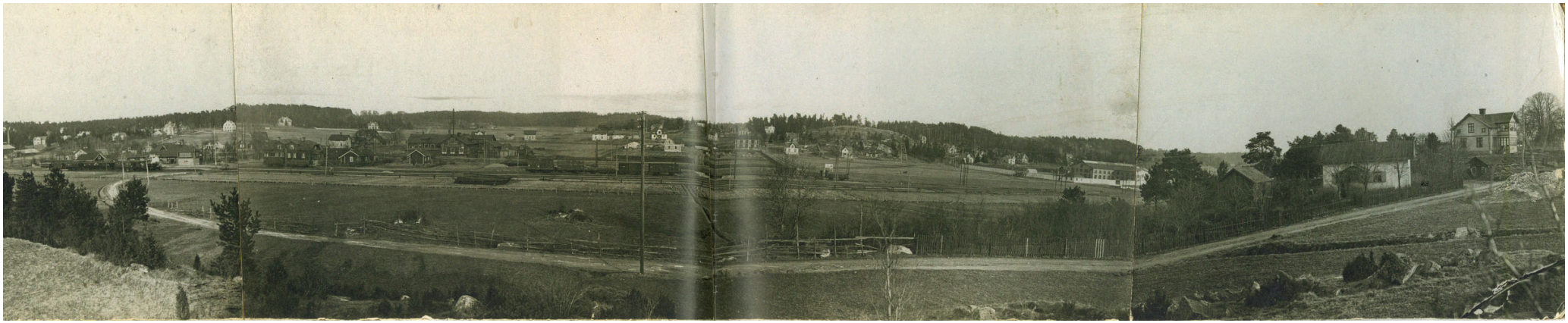

PROJEKTINFORMATION

Beställare: ByggVesta AB

Historik och kulturhistoriskt värde är ett utdrag ur Optimus, Upplands Väsby, Kulturmiljöutredning 2019-05-15 som författades vid Nyréns Arkitektkontor av:
Urban Nilsson, byggnadsantikvarie
Nico van Gelderen, landskapsarkitekt
Linda Thörner, byggnadsantikvarie

Omslagsbild:
Flygbild över Optimus 1938. Källa: Väsby förr

Försättsblad:
Panorama taget från Runby med vy över Väsby stationssamhälle och Väsby Villastad 1912. Till höger i bild syns Optimus. Källa: Väsby förr.

Flygbild över Optimusområdet 1930-tal. Källa: Nordiska museet

Dokumentet läses dubbelsidigt i liggande A3-format.

Nyréns Arkitektkontor

Fotografier där inget annat anges: Nyréns

Innehåll

Historik 4

Det forntida landskapet 4
Bronsåldern – rösen och stensättningar
Järnåldern – stensträngar och gravfält
Väsbyån – en betydelsfull vikingaled
Forntiden vid utredningsområdet

Från bondbygd till herrgårdslandskap 5
Tre socknar
Vilunda i Hammarby socken
Ortnamn
1600-talets herrgårdar och säterier
1800-talets sjösänkningar

Vård och omsorg 6
Löwenströmska lasarettet
Karlslund

Stationssamhälle och industriepok 7
Statsbanan Stockholm-Uppsala
Anton Tamm köper Stora Vilunda
Wäsby Verkstäder etableras
Mässingen
Väsby Tegelbruk
Optimus flyttar till Väsby
Väsby Villastad
Terränganpassad stadsplan
Industrisamhälle
Kooperativa initiativ

AB Optimus 11
Ordet Optimus betydelse
Företagets etablering i Väsby
Armerad betong
Egna hem
Åren kring Första världskriget
Ägarbyten
Arbetsmiljö
Optimus internationellt
Nya produkter
Åren kring Andra världskriget
1950-talet Verkstadsindustrins storhetstid
Tillbyggnader
Industriskola
Utvecklingen 1960-70-tal
1983 Optimus flyttar från Upplands Väsby
Ägarbyten
Postmodernistiska kontorshus
Optimus hantverkshus

Identifikation av kulturhistoriskt värde 22

Källor 24

Historik

Det forntida landskapet

Bronsåldern - rösen och stensättningar

De första säkra beläggen för en förhistorisk bosättning finns från bronsåldern (1800 f.Kr. - 500 f.Kr). Då skapade landhöjningen efter inlandsisen större sammanhängande landområden och de högsta moränhöjderna blev synliga. Landskapet var fortfarande till stora delar ett skärgårdslandskap som saknade fastlandsförbindelser. Under denna period etablerades de första fasta bosättningarna i området. Idag återfinns gravar av bronsåldertyp i hela kommunen, oftast rösen eller stensättningar belägna på bergkrön. Spåren från bronsåldern är dock förhållandevis få. Det var först under järnåldern som man på allvar började bosätta sig i området.

Järnåldern - stensträngar och gravfält

Under järnåldern (550 f.Kr -1050 e.Kr.) blir bosättningarna mer permanenta och stationära by- och gårdsbildningar uppstår. En organiserad samhällsstruktur börjar växa fram. Vid byn eller gården läggs gravfältet som nyttjas under flera generationer. Spår från den äldre järnålderns jordbrukssystem i form av stensträngar finns i framförallt de östra delarna av Fresta socken. Stensträngar är spår från den äldre järnålderns hägnadssystem som användes för att hålla den betande boskapen ute från åker och ängsmark.

Väsbyån - en betydelsefull vikingaled

Vikingatiden är järnålderns sista period (ca 800-1050e. Kr.)och vattnet stod ca fem meter högre än idag. Väsbyån fungerade som en vattenled mellan Oxundasjön och Edssjön med förbindelser med Saltsjön och Mälaren. Den var central för kommunikation och transporter. Från denna tid kommer de många runristningarna i området. Runristningar placerades ofta i anslutning till viktiga kommunikationsstråk och den rika förekomsten visar att Väsbyån var en betydelsefull passage mellan Saltsjön och Mälaren för yngre järnålderns människor.

Forntiden vid utredningsområdet

Eftersom marken vid utredningsområdet under forntiden låg under vatten finns inga registrerade fornlämningar här. På andra sidan Väsbyån och järnvägsspåren finns däremot ett flertal fornlämningar i form av gravfält från yngre järnåldern, stensättningar och husgrunder.

I anslutning till Väsbyån utmed Ladbrovägen finns en runristning som kallas för Ladbrostenen efter den ladbro som står omnämnd i inristningen. Ladbron syftar sannolikt på en kaj eller lastbrygga, vilket berättar om platsens centrala betydelse utmed vattenleden.

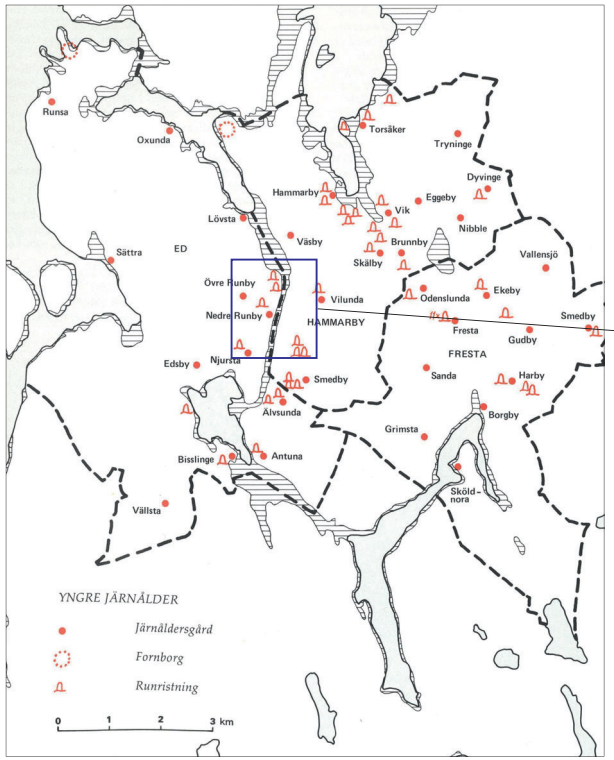

1

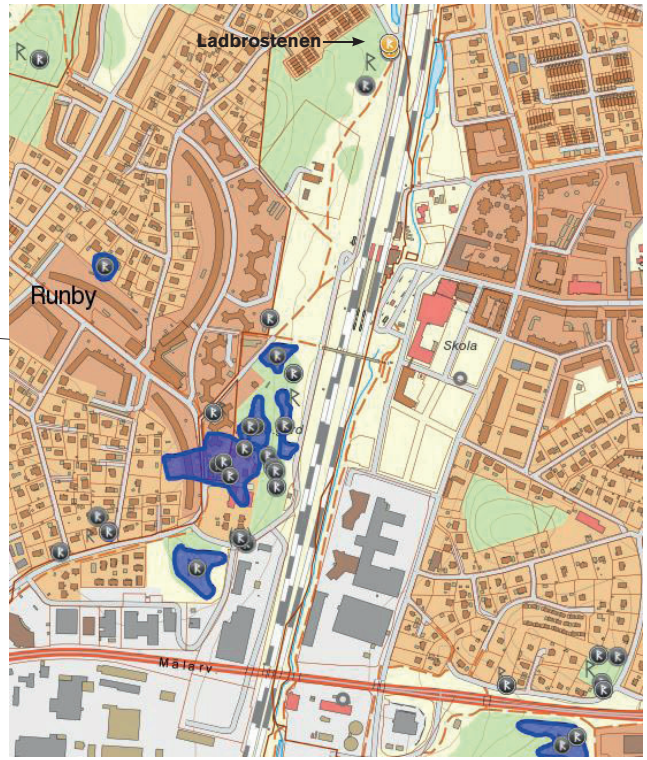

2

3

1. Upplands Väsby under yngre järnåldern. Drygt trettio gårdar fanns förmodligen i området vid denna tid, vilket ungefär motsvarar en befolkning på 220 personer. Havsnivån låg ca 5 meter högre än idag. Källa: Upplands Väsby Kulturhistoriska miljöer (1988)

2. Utsnitt Riksantivarieämbetets Fornsök. Fornlämningar i närheten av utredningsområdet.

2. Ladbrostenen RAÄ Ed 45
Ladbrostenen har två inskrifter på två sidor: *"Ingrid lät göra ladbron och hugga stenen efter Ingemar, son man, och efter Dan och efter Banke, sina söner. De bodde i Runby och ägde gård där. Kristi hjälpe deras själ. Detta skall vara till minne av männen, så länge människor leva"*

Från bondbygd till herrgårdslandskap

Tre socknar

Nuvarande Upplands Väsby omfattar ursprungligen tre socknar med medeltida ursprung: Hammarby socken, Fresta socken och Eds socken. Första gången som Hammarby och Fresta nämns i de skriftliga källorna är 1291. Eds socken nämns första gången i ett odaterat brev från ca 1297-1305. Eds kyrkas äldsta delar härstammar från mitten av 1100-talet eller kort därefter. Fresta och Hammarby kyrka började uppföras i början av 1200-talet.

Under 1500-talet var nuvarande Upplands Väsby en utpräglad bondbygd, totalt fanns ca 100 gårdar varav de flesta hade utvecklats till byar.

Vilunda i Hammarby socken

Vilunda finns omnämd i medeltida källor och i jordeböckerna från mitten av 1500-talet står att byn består av två hemman, som båda var ägda av frälset och brukade av landbor. Tre torp hörde till byn - Löt, Korpkulla och Kappale eller Kapellet. Alla tre torpnamnen lever fortfarande kvar i fastighetsnamnen. På ett av Vilunda hemman uppfördes 1674 en herrgård som blev säteri och kallades Stora Vilunda. Åtta år senare införlivades den gård som kallades Lilla Vilunda och som egentligen är det ursprungliga Vilunda. Platsen omtalas i medeltida handlingar, där Vilunda gammelbyhage nämns, vilket syftar på ett stort gravfält som idag kallas Norra Berget.

Ortnamn

Ortnamnsformerna i kommunen och förekomsten av järnåldersgravfält visar att de flesta av gårdarna och byarna i Upplands Väsby etabelerades under yngre järnåldern (ca 375e.Kr-1050 e.Kr.) Fortfarande finns flera av dessa gårdsbildningar kvar med tillhörande gårdsgravfält. I närheten av projektområdet finns bl.a Runby, Hammarby och Väsby vilka alla är namn på gårdar som kan föras ned i förhistorisk tid.

Namnet Hammarby (1291 *Hamarbo*, 1323 *Hamarby*) kommer från kyrkbyn. Namnet innehåller *hammar*, 'stening höjd, stenbake' , vilket syftar på den stora åsen som löper i nord-sydlig riktning.

Namnet Väs(-ter)by kommer av att byn låg väster om Hammarby kyrka.

Ortnamnet Vilunda inehåller *vi* 'helig plats, kultplats' och syftar på en plats som hållits för helig under förkristen tid. "*Lund*" syftar på att det i närheten till den heliga platsen fanns en offerlund.

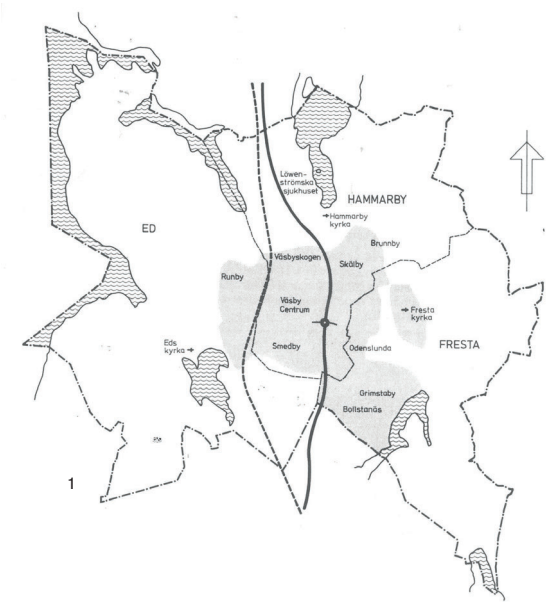

1

1600-talets herrgårdar och säterier

Vid mitten av 1600-talet var tre fjärdedelar av marken kring Stockholm i adelns ägo, mark som förlänats till dem för deras insatser i de många fälttågen under stormaktstiden. Välbyggda herrgårdar började uppföras och byggnaderna understöddes av kronan genom skattefrihet för de gårdar som bebyggdes ståndsmässigt till sk säterier. Upplands Väsby kom att utvecklas till en utpräglad herrgårdsbygd och det etablerades 13 säterier under denna tid. Fyra av adelns säterier blev kvar efter Karl XIs reduktion på 1680-talet - Runsa i Ed socken, Vilunda och Stora Väsby i Hammarby socken och Ekeby i Fresta socken. Trots reduktionen behöll adeln det mesta av sin jord i Upplands Väsby. Totalt fanns elva större och mindre herrgårdar i trakten under senare hälften av 1700-talet, varav fler än hälften låg i Hammarby socken.

1800-talets sjösänkningar

Före 1800-talets genomgripande förändringar av jordbruket fanns inga större sammanhängande slätter utan åkermarken låg relativt uppsplittrad i de smala sprickdalarna. Mest uppodlat var landskapet kring Fysingen i Hammarby och i Väsbyåns breda dalgång mellan Edssjön och Oxundasjön. Under 1800-talets senare hälft fanns ambitioner att ytterligare utöka åkermarken vilket resulterade i att sankmarker dikades ut, sjöar sänktes eller torrlades. År 1850 genomförde ett antal markägare den största sjösänkningen i trakten. Rotebroån och Väsbyån grävdes upp till räta kanaler vilket innebar att Norrvikens vattenyta sänktes med drygt en meter.

1. Upplands Väsby kommun består av tre socknar: Eds socken, Hammarby socken och Fresta socken. Källa: Så byggdes Väsby (1983)

2. Hammarby år 1760. *Uti Stockholms Höfdingedöme, wallentuna Härad och Hammarby Socken.* Den gamla landsvägen mellan Stockholm och Uppsala löper genom landskapet förbi gårdar och åkerfält. I dess huvudsakliga sträckning ligger idag E4:an som en barriär mitt i kommunen. På kartan syns Hammarby kyrkan från början av 1200-talet och i en rak axel till väster om kyrkan och Uppsalavägen syns Wäs(-ter)by säteri med allé. Källa: Lantmäteriet

2

Vård och omsorg

Löwenströmska lasarettet

År 1792 mördades Gustav III av Jacob Johan Anckarström. Torsåkers gård i norra delen av Hammarby socken hade arrenderats av J.J. Anckarström och köptes 1805 av hans bror, ryttmästaren Gustav Adolf Löwenström. Tre år senare köpte han även de närliggande gårdarna Hammarby och Holmen. Läget invid landsvägen mellan Stockholm och Uppsala ansågs vara lämpligt för anläggandet av ett sjukhus. Efter kungamordet bytte släkten namn till Löwenström och enligt traditionen var tillkomsten av Löwenströmska lasarettet en soningsåtgärd för mordet.

Löwenström gav år 1808 i uppdrag åt stadsarkitekten i Stockholm, professor Carl Christoffer Gjörwell att rita ett lasarett. Till en början fanns relativt få vårdplatser men under denna tid vårdades många i hemmet, sjukhuset var framförallt en välgörenhetsinrättning. År 1876 tog landstinget över förvaltningen och Löwenströmska sjukhuset blev ett länslasarett. 1884 inrättade landstinget en ”idiotanstalt ” vid sjukhusområdet, som kan sägas vara en första början till dagens vårdskolor vid Löwenströmska lasarettet. Dagens språkbruk för ”idiot” fanns inte vid denna tid, utan detta sågs som en mer saklig benäming på människor man tidigare benämt som ”fånar” eller ”fåniga”. På 1800-talet var Löwenströmska lasarettet den enda större arbetsplatsen i området.

Den nuvarande Löwenströmska sjukhusanläggningen uppfördes 1968. Murverk från det äldre sjukhuset finns inbyggt i långvårdsavdelningen.

Karlslund

År 1900 anlades på privat initiativ Karlslunds vårdhem för ”psykiskt efterblivna barn”, som termen då löd. På 1950-talet genomfördes en genomgripande modernisering för att anpassa institutionen till rådande synsätt vad gäller psyksikt handikappade. Arkitekterna Anders Tengbom, Sven Malm och Karsten Pedersen ritade en anläggning som fick karaktären av ett litet samhälle.

I slutet av 1970-talet förändrades inställningen till vården av psykiskt sjuka och man ville integrera dem bättre i samhället. Det innebar att Karlslunds vårdhem avvecklades. I Karlslund anordnades 1985 Sveriges första bomässa, Bo 85. Detta innebar att den tidigare vårdmiljön genomgick en omfattande ombyggnad. Även en hel del nya bostäder tillkom i området.

1. Löwenströmska lasarettet, fotografi från 1909. Källa: Väsby förr
2. Vallentuna härad 1902, utsnitt. Källa: Kartrummet Stockholms universitetsbibliotek

1

Löwenströmska lasarettet med s.k. idiotanstalt

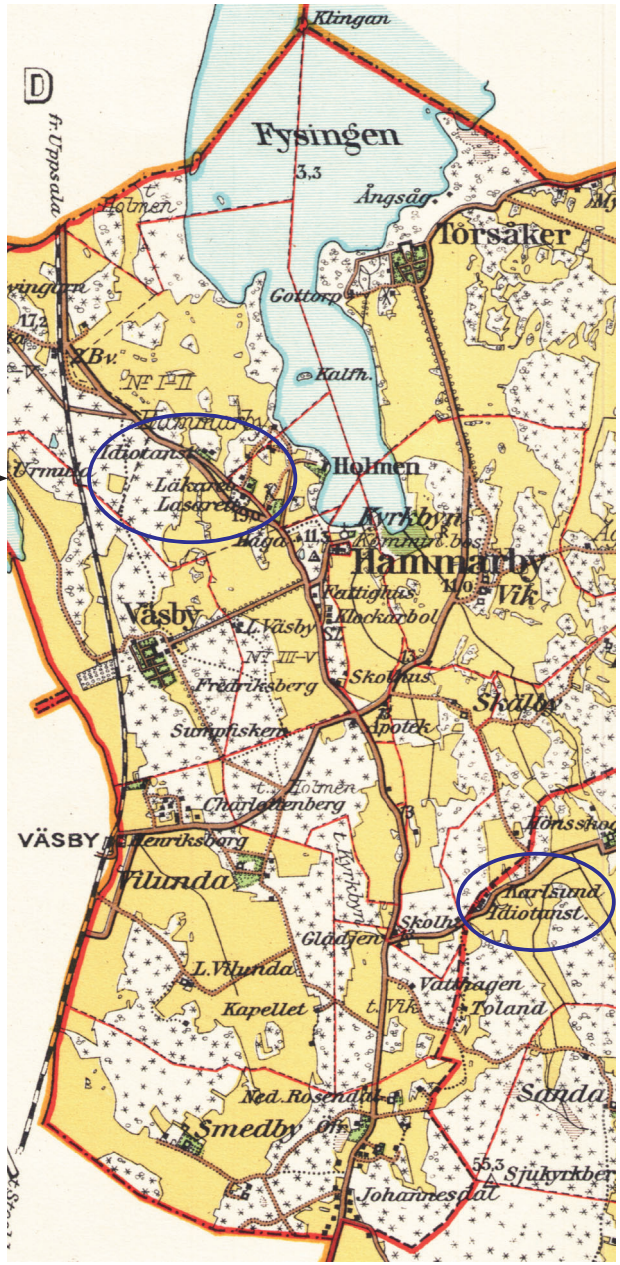

2

Stationssamhälle och industriepok

Statsbanan Stockholm-Uppsala

År 1866 öppnade järnvägen mellan Stockholm och Uppsala och stationen Wäsby förlades i Eds socken invid Väsbyån. Detta lade grunden till Upplands Väsby som stationssamhälle och den kommande utvecklingen till tätort. Den första stationsbyggnaden uppfördes 1865 och ritades av Adolf Edelsvärd. År 1907 fick järnvägen dubbelspår och i samband med det utökades bangården i Väsby. Det gamla stationshuset ersattes 1908 med ett nytt i nationalromantisk stil, ritat av Folke Zettervall som då övertagit rollen som chefsarkitekt på Statens järnvägar.

Under den första tiden fanns bara stationsbyggnaden vid järnvägen. Men efterhand växte vid 1800-talets slut ett småskaligt stationssamhälle fram med funktioner som post och en lanthandel, nuvarande Henriksborg. I anslutning till lanthandeln anlades den sedvanliga järnvägsparken som byggde vidare på tidigare trädgårdar i stationens närmiljö.

1929 ändrades namnet Väsby till Upplands Väsby. Till en början ändrades stationsnamnet endast när det gällde posttrafiken. Det gjordes på grund av att det fanns många poststationer i Sverige som hette Väsby vilket gjorde att posten ofta kom fel. Det var först på 1950-talet som stationen i sin helhet ändrade namn till Upplands Väsby. Stationens ursprungliga koppling till perrongen försvann under1970-talet p.g.a. ombyggnaden till pendeltågstation. Perrongerna anpassades till uppgångar i en ny tunnel under spåren.

Anton Tamm köper Stora Vilunda

År 1901 blev Anton Tamm disponent i familjebolaget Skultuna bruk norr om Västerås. Men redan 1903 lämnar Tamm bruket och köper herrgården Stora Vilunda med dess vidsträckta marker som då hörde till gården. Den enda bebyggelse som fanns i Väsby vid denna tid var en stationsbyggnad, en lanthandel samt några mindre byggnader intill. All övrig mark var åkermark som tillhörde Stora och Lilla Vilunda.

1

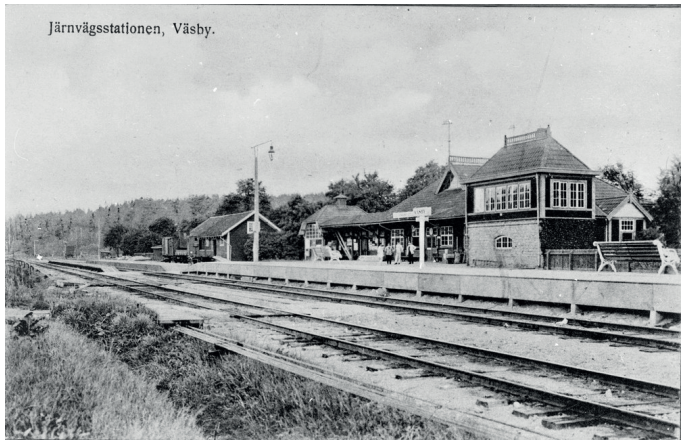

2

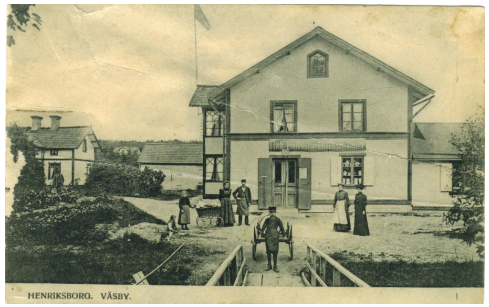

3

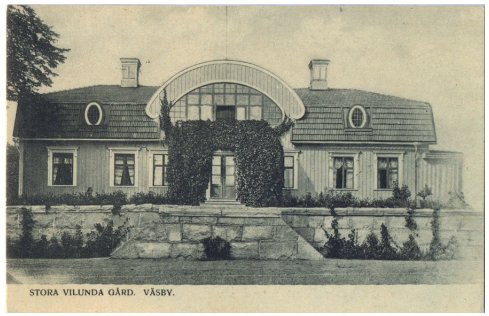

4

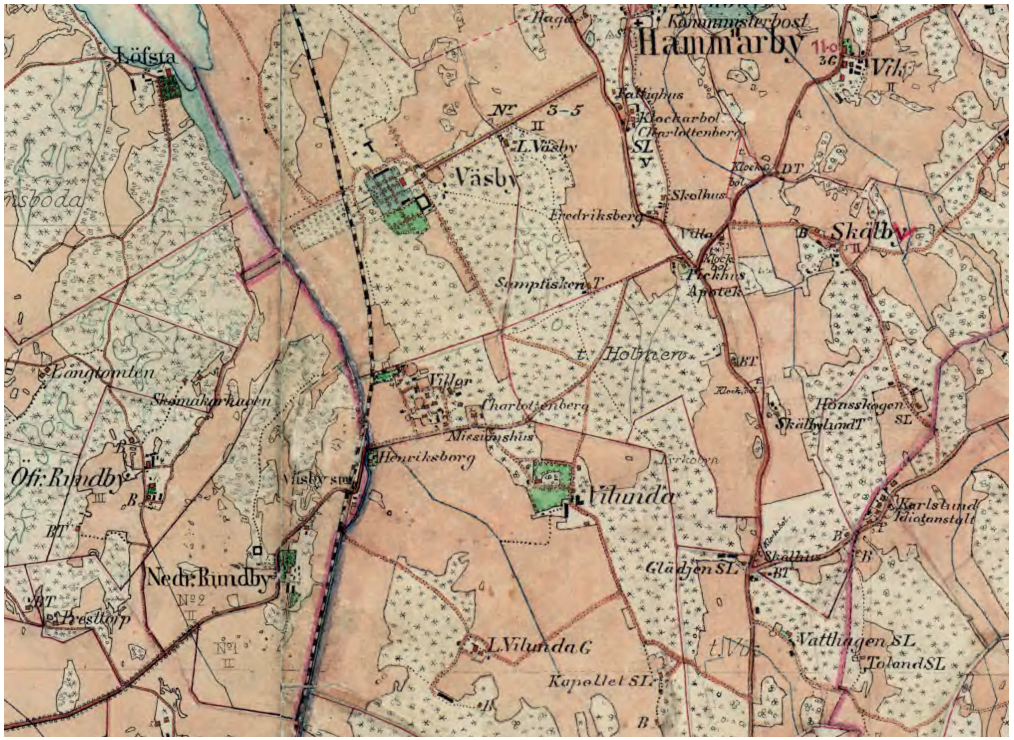

5

1. Väsby station 1899. Källa: Järnvägsmuseet
2. Väsby station 1910. Källa: Järnvägsmuseet
3. Henriksborg ca 1905. Källa: Väsby förr
4. Stora Vilunda Gård ca 1905. Källa: Väsby förr
5. Häradsekonomiska kartan 1901-06. Källa: Lantmäteriet.

Wäsby Verkstäder etableras
Samma år som köpet av Stora Vilunda hade Anton Tamm blivit verkställande direktör i AB Optimus som tillverkade fotogenkök och blåslampor. Företaget hade grundats 1899 av ingenjörerna Petter Östberg (Anton Tamms kusin), Carl Neiglich och Carl Böös och de började i liten skala i Östbergs verkstad på Kungsholmen i Stockholm. Tamm såg behovet av en underleverantör till Optimus och i närheten av Wäsby järnvägsstation fanns ledig byggbar mark med goda kommunikationer inte allt för långt från staden. Här startade Tamm Wäsby Verkstäder som till en början specialiserade sig på mässingsrördragning. Verkstaden framställde både mässingsrör och kopparrör till Optimus produkter.

Tamm tog med sig yrkeskunniga arbetare från Skultuna bruk för att snabbt kunna få igång produktionen och lära upp nya arbetare i verkstaden. Skultunaborna fick under den första tiden bo i statarlängan uppe vid Stora Vilunda och Tamm erbjöd förmånliga arbetsvillkor som t ex möjlighet att få låna pengar till egna hem. På platsen för den första nya verkstaden fanns en gammal lada som kom att ingå i nybygget och vid herrgården Stora Vilunda fanns en stor ladugård som ändå skulle rivas och det överblivna virket användes till nybygget. Byggare var verkstadsarbetarna från Skultuna och den första fabriksbyggnaden hade plankväggar och jordgolv. Under de närmaste åren kompletterades verkstadskomplexet med nya verkstäder för bl.a. glödning av rörämnen och betning av kopparmetall. De första åren drev Anton Tamm företaget helt i egen regi och utvecklade efterhand produktionen till att också bl.a. tillverka rör till Lux-lampor för leverans till flottan. Lux låg på Lilla Essingen i Stockholm och blev sedemera Electrolux.

Mässingen
År 1911 omvandlades Wäsby Verkstäder till ett aktiebolag, där aktiemajoriteten tre år senare övergick till Optimus. Sedan 1914 hade rördrageriet blivit valsverk för mässingsplåt till fotogenkök, och det var förmodligen i samband med det som smeknamnet ”Mässingen” började användas.

1

2

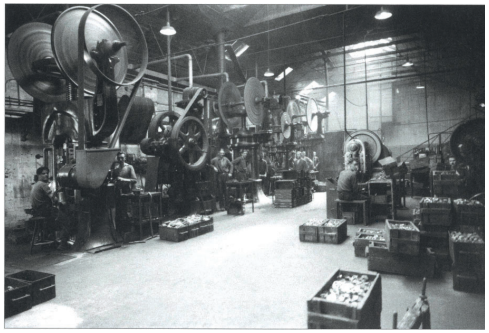
3

4. Karta över Vilunda ägor 1904. Optimus ungefärliga placering markerat med rött. Källa: Lantmäteriet.

1. Brobacken och Väsby Werkstäder ca 1915.
Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

2. Wäsby Verkstäder 1912. På fasaden står det:
WÄSBY WERKSTÄDER - TILLVERKNING AV METALLRÖR.
Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

3. Varmpressningen Väsby Verkstäder 1938. Lokalen är i grunden den ursprungliga fabriksanläggningen från 1903. Här pressandes bl.a. ämnen till muttrar. Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

Väsby Tegelbruk

Anton Tamms närmaste man, ingenjör Sundqvist, köpte 1904 en större tomt norr om stationen av sin chef och lät bygga ett tegelbruk. Det levererade merparten av det tegel som så småningom behövdes för Optimus nya fabrik, Wäsby verkstäder samt för nybyggnaden av villor i Väsby villastad. Eftersom Väsby till stor del bestod av gammal sjöbotten fanns det fin lera att tillgå och tegelbruket var under en tid samhällets andra största arbetsplats. Leran tog dock snart slut och tegelbruket lades ner 1914. Den karaktäristiska skorstenen till tegelugnen försvann dock först på 1920-talet.

Optimus flyttar till Väsby

Optimus verkstad på Kungsholmen blev snart för trång och ett behov att flytta tillverkningen uppstod. Tomtpriserna i huvudstaden var höga och Anton Tamm erbjöd en tomtmark nära Väsby station, ett fördelaktigt läge strax söder om Wäsby verkstäder. År 1907 beslöt Optimus bolagsstyrelse att flytta verkstaden till den nyinköpta industritomten på Stora Vilundas mark. Eftersom tomten till stor del bestod av sankmark krävdes omfattande pålning och grundläggningsarbeten. Anton Tamm startade en grusutvinning uppe vid Kapellet och byggde en linbana över Vilundas gärden som fraktade grus från Stockholmsåsen till fabriksbygget. Redan 1908 hade den nya verkstaden uppförts och verksamheten kunde flytta in på ca 1300m2 golvyta.

I samband med att Optimus flyttade ut till Wäsby lämnade Anton Tamm direktörsposten och efterträddes av Gilbert Otterström som under lång tid kom att verka som Optimus VD och snart även för Wäsby Verkstäder. Han var också var delaktig i Väsby brukssamhälle som kommunalnämndens ordförande. Anton Tamm började istället allt mer intressera sig för exploateringen av Stora Vilundas marker.

1. Väsby Tegelbruk.1900. Källa: Järnvägsmuseet

2. Företagets ledning framför den nyligen uppförda Optimusfabriken, 1910. Här syns byggnadens östra fasad före tillbyggnaden. Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

3. Optimus arbetsstyrka 1908. Notera Optimusbyggnadernas oputsade fasader. Fasaderna putsades sannolikt när tillbyggnaden uppfördes 1914. Källa: Upplands Väsbys hembygdsförening

Väsby Villastad

År 1908 började Anton Tamm stycka av Stora Vilundas mark och sälja tomter i större omfattning än tidigare. 1909 startade aktiebolaget Wäsby Villastad och lantmätaren Nils Åhlin utarbetade en stadsplan. På planen syns att 65 tomter då redan var bebyggda, antingen med trähus eller med hus av tegel från tegelbruket. Planen fastställdes aldrig men utgjorde ändå utgångspunkten för utbyggnaden av samhället under de första årtiondena. Den befintliga stationsmiljön integrerades i stadsplanen som en fond för områdets nya huvudgata, nuvarande Centralvägen.

Terränganpassad stadsplan

Nils Åhlins stadsplan för Väsby Villastad är typisk för sin tid och placerade tomter och framdragning av vägar med stor hänsyn till befintliga topografiska förutsättningar. Det resulterade i oregelbundna byggnadskvarter och gator som slingrade sig fram i landskapet. Internationella impulser kom framför allt från den österrikiske arkitekten Camillo Sitte och trädgårdsstäder i England och Tyskland. Under början av 1900-talet utformades många stadsplaner runt om i Sverige med konstfulla mönster av mjukt svängda gator där små oregelbundna platser och planteringar vävdes in. De var omväxlande och visade en omsorg om detaljerna som t.ex. inplacering av byggnader, fondmotiv och pittoreska inslag. Framförallt förverkligades dessa nya idéer i förstäder med villa- och egnahemsbebyggelse. Även om stadsplanen för Väsby Villastad inte formellt fastställdes kom den att vara vägledande för exploateringen av området ända in på 1960-talet, då den övergavs.

Industrisamhälle

Arbetarnas bostäder byggdes närmast fabrikerna och företagen sålde tomtmark och hjälpte till med lån till uppförandet. Det var små villor som vanligtvis byggdes av arbetarna själva på ledig tid. Företagen uppförde egna flerfamiljshus och bostadsbaracker med lägenheter som hyrdes ut till de anställda. 1910 fick Väsby villastad sin första folkskola, ett stort tvåvånings stenhus.

Under perioden 1915-1945 var folkmängden relativt konstant och Väsby villastad utvecklades till en självförsörjande industriort och hade redan från början karaktär av patriarkaliskt brukssamhälle. Industrierna gav arbete och hade också en social funktion i samhället i och med att de ägde mark och bostäder. Förutom Wäsby Verkstäder och Optimus fanns kvarn, såg, brädgård och smidesverkstad. Inte förrän på 1940-talet förändrades förutsättningarna i och med att samhällsansvaret allt mer kom att flyttas från företagen till kommunen.

Kooperativa initiativ

Bruksandan frodades mycket på grund av att Anton Tamms industrietablering skett med hjälp av duktiga bruksarbetare från Skultuna De invandrade Skultunaborna tog en rad initiativ, år 1906 bildades en fackförening som bl.a. tog initiativ till en obligatorisk sjukkassa. Samma år bildades Konsumtionsföreningen Enighet och utarbetade stadgar. Efter ett tag köpte föreningen en tomt av Anton Tamm och lät bygga en egen butik som medlemmarna byggde på lediga kvällar och helger. Väsbys första Konsumbutik låg i hörnet Industrivägen-Centralvägen mitt emot järnvägsstationen, nära Wäsby verkstäder. En annan viktig fråga för arbetarna var en lokal för möten och underhållning. Det ledde till att en Folkets Hus förening bildades och ett hus uppfördes på Kullavägen.

1

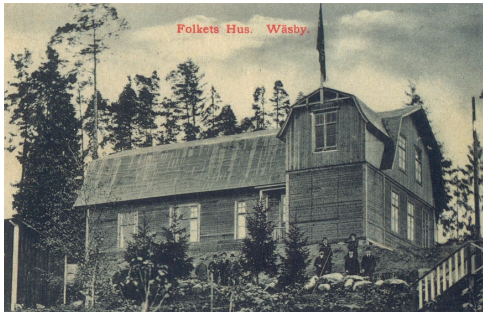

2

1. Konsumtionsföreningen "Enighet" i hörnet Industrivägen-Centralvägen. Källa: Upplands Väsbys hembygdsförening.
2. Folkets hus på Kullavägen invigdes 1909. Källa: Väsby förr
3. Stadsplan över Väsby Villastad 1910. Upprättad av Nils Åhlin. Källa: Upplands Väsbys kommun.

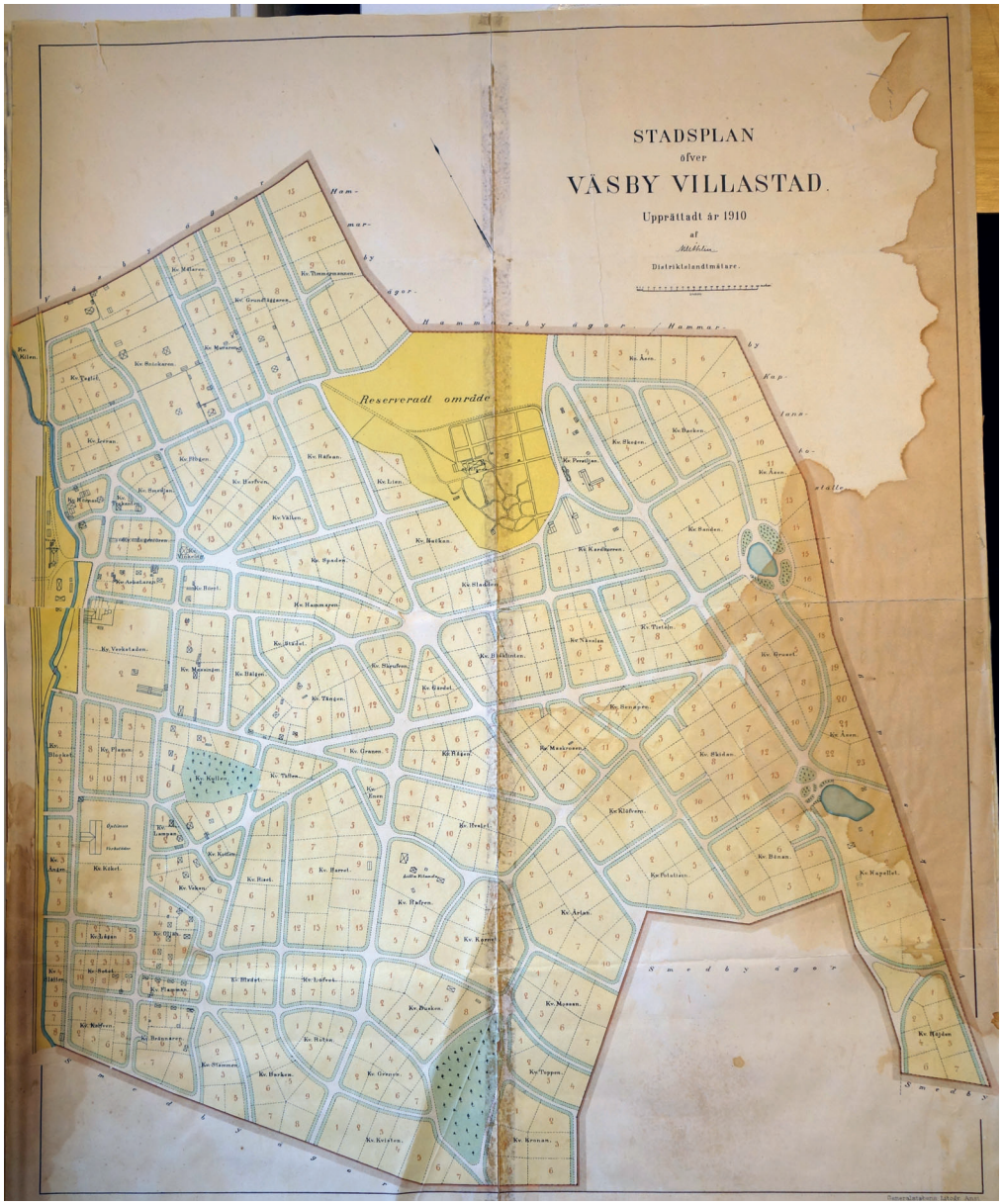

3

AB Optimus

Ordet Optimus betydelse
Ordet Optimus är latin och betyder ”det bästa”.
Det är ett maskulint adjektiv som i femininum böjs *”optima”* och i neutrum *”optimum”*.

Företagets etablering i Väsby
Optimus fabrik stod klar 1908 och produktionen var huvudsakligen fotogenkök och blåslampor - värmeapparater som drevs med förgasad fotogen. Optimus fotogenkök var mycket effektiva. Brännaren utvecklade 2000watt vilket var mer än den största plattan på en vanlig elspis. Med ett fotogenkök behövde man inte elda i vedspisen under sommaren. Köken var förhållandevis billiga och såldes i stora mängder.

Blåslampan var en svensk uppfinning som patenterades 1881. Den åstadkom en uppåtriktad koncentrerad låga som gav hög värme och var lämplig för olika lödarbeten. Ett övertryck skapades i fotogenbehållaren genom inpumpning av luft.

Armerad betong
Byggmästare för den första verkstadsbyggnaden var Erik Lindqvist och ritningarna utfördes av ingenjör Henrik Kreüger. Optimusfabriken var en av de första byggnaderna i Sverige som uppfördes med en bärande stomme av armerad betong. Den uppfördes i två våningar med inredd vind och fasaderna murades med tegel från Väsby tegelbruk.

Samma år som Optimus uppfördes startade Ivar Kreüger och Paul Toll ingenjörsfirman Kreüger & Toll som specialiserade sig på byggnadskonstruktioner av armerad betong. Henrik Kreüger (kusin med Ivan K.) blev företagets konstruktör och chefsingenjör. Företaget kom att bli banbrytande för betongbyggnadstekniken i Sverige.

Egna hem
Under de första åren efter etableringen växte Optimus och runt år 1910 uppgick antalet anställda till ca 150 personer.

På grund av att tåg- och godstrafiken ökade vid Väsby järnvägsstation blev det trångt för trafiken vid järnvägskorsninen söder om stationshuset. Problemet löstes genom att korsningen flyttades 450 m mot söder, precis framför AB Optimus industri.

Runt fabriken byggde Optimus bostäder åt sina anställda. Både ett trettiotal mindre hus med 2-3 lägenheter och större hus som fick namnen Marieborg, Löteborg och Ungkarlsborg. Kvarteren fick namn som syftade på Optimus verksamhet: Brännaren, Lampan och Lågan.

1

2

1.Optimusbygget 1907. Här är byggstyrkan samlad på ängen mellan fabriken och Väsbyån.
Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

2. Optimus ca 1910. På bilden syns västra fasaden som vetter mot järnvägsspåren. Fabriksområdet är omgärdat av ett staket och i nordvästra hörnet ligger en portvaktstuga.
Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

3. Reklam för Optimus fotogenlampa.
Källa: Litografiska museet.

4. Optimus från Folkparksberget. På bilden syns östra fasaden. 1920 byggdes fabriken ut i en vinkel österut och en ny byggnad tillkom mot norr.
Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

3

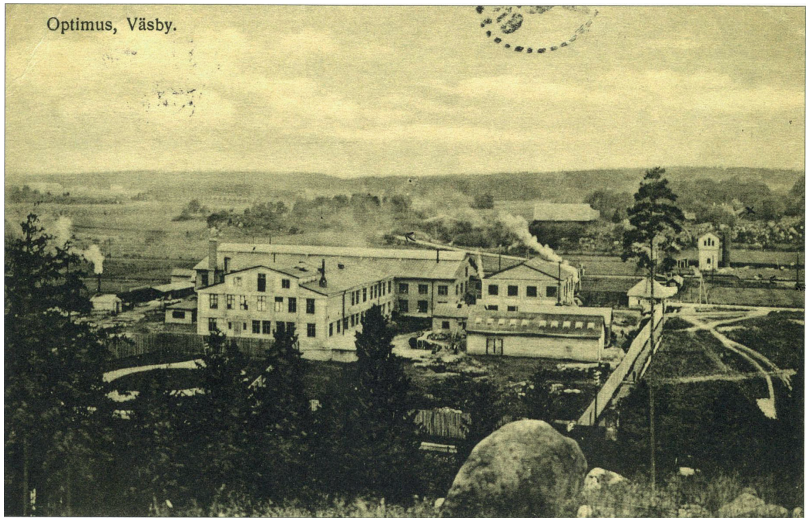

4

Åren kring Första världskriget

När Första världskriget bröt ut 1913 tvingades alla industrier begränsa driften, även metallverken. Det var svårt att få råvaror och material till produktionen. Sammantaget innebar det att tillverkningen inte kunde bedrivas i önskad utsträckning, exporten minskade och många blev därför arbetslösa. Under krigsåren tvingades företag att kompensera de anställda genom kollektiva inköp av matvaror, ved m.m. Dessutom erbjöds arbetarna extra förmåner för att stanna kvar i företagen.

Trots kriget utökas verkstaden år 1914 med en tillbyggnad i vinkel österut.

År 1916 köper AB Optimus hela Wäsby Verkstäder samt Stora och Lilla Vilunda. Företaget ägde då betydande markområden och en stor del av fastighetsbeståndet i kommunen. Majoriteten av de anställda bodde i hus som tillhörde Optimus. Jordbruksegendomarna gjorde också att företaget fick tillgång till livsmedel som under kringsåren var svåra att få tag på. Optimus erbjöd sina asntällda att bygga en egen bostad på en av företagets tomter. Förbehållet att man stannade på fabriken under 10 år, annars upphörde rätten att disponera tomten. På Väsby Verkstäder tillverkades vid denna tid plåt, bult, tråd och rör.

År 1917 flyttade Anton Tamm från Stora Vilunda och Upplands Väsby.

År 1919 inrättas ett försäljningskontor i Upplands Väsby och uppförs en central kontorsbyggnad i norra hörnet av fabrikstomten. Fortfarande producerades bara fotogenkök och blåslampor.
År 1921 uppstod problem med avsättningen och Wäsby verkstäder lades ner. Värdefullare inventarier och maskiner överfördes till Finspong. År 1928 kom dock företaget igång igen i Väsby med varmpressning av mässingslegeringar.

Ägarbyten

Under stor del av 1900-talet ägdes Optimus av familjen Bildt. Redan år 1900 övertog dir. A.R. Bildt försäljningen av Optimus produkter och blev sedan också ägare till aktiemajoriteten i företaget. Första världskriget medförde stora ekonomiska påfrestningar för Optimus. Kopparpriset steg kraftigt och alla lagervärden låg på högsta nivå. Det ledde till att Optimus såldes. År 1919 köper Finspongs Metallverk AB både Wäsby verkstäder och Optimus.

A.R. Bildt lyckas dock återköpa företaget och Optimus stannade i familjens ägo t.o.m. 1962 då det såldes i sin helhet till AB Promotion, ett investmentbolag som stod Handelsbanken nära.

1

2

1. Polering av Optimus fotogenkök 1920-talet. Källa: Väsby förr
2. Optimus tillverkning. 1910-tal Källa: Upplands Väsbys hembygdsförening
3. Optimus tennlödning 1910. Källa: Upplands Väsbys hembygdsförening
4. Slipning av fotogenkök, 1910. Källa: Upplands Väsbys hembygdsförening

3

4

Arbetsmiljö

Arbetsmiljö och arbetsvillkor var ofta undermåliga i industrierna under början av 1900-talet. Kravet på ventilation och en trivsam arbetsmiljö var nästan obefintligt. Optimus var inget undantag utan lokalerna var smutsiga och inte speciellt hälsosamma. Begeppet semester omfattade fyra dagar per år. De skulle läggas i anslutning till midsommarhelgen så att den sammanlagda ledighetern blev en vecka.

Namnen på de olika yrkesgrenarna var verktygssvarvare, -fräsare, -slipare, -filare. Den sista gruppen kallade oftast för ”bänkarbetare” eftersom det mesta av deras arbete var handarbete vid en bänkplats, ofta med hjälp av eldrivna handverktyg. I fabriken återvann man så mycket som möjligt och det fanns en reparationsavdelning med bl.a. smed, plåtslagare och snickare.

Drivkraften till maskinerna överfördes från en mycket stor elmotor genom en decimeterbred drivrem av läder som anslöt till axelsystemet uppe i taket och därifrån via transmissioner ner till varje maskin.

Den fackliga aktiviteten bland arbetarna var hög och i portvaktstugan hölls sammanträden av olika slag vid arbetsdagens slut.

Optimus internationellt

Att Optimus idag är ett känt varumärke för fotogenkök och blåslampor beror på att företaget redan från början satsade på export. Fotogensköket var en enkel, lättransporterad värmekälla och blev snart en stor exportprodukt. Produkten användes i olika delar av världen från Kina över Sahara till Nordpolen.

Anton Tamm hade de första åren den utåtriktade kontakten vad gällde företagens produkter. Han befann sig ofta på resande fot i Europa för att marknadsföra de produkter som framställdes i fabrikerna.

Fotogenköket patenterades 1892 av dåvarande överingenjören på Patentverket SA Andrée. Han startade fem år senare tillsammans med två andra sin ödesdigra ballongfärd mot Nordpolen. När deras sista läger upptäcktes 1930 hittades fem fotogenkök i utrustningen.

1

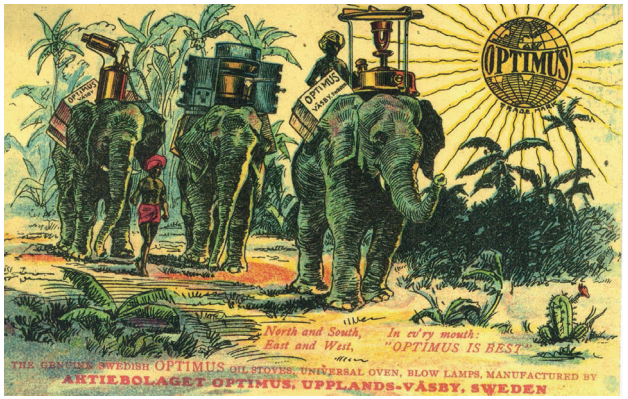

2

3

1. Optimus fotogenkök av mässing och stål med susande brännare. Pump genom behållaren med ventil. Namnet Optmus med adress på sju olika språk är präglat i mässingen. Källa: Nordiska museet

2. Reklamkort för Optimus med brännare och fotogenkök på elefanter i Afrika. North and South, East and West, In ev´ry mouth: ”OPTIMUS IS BEST”. Optimus blev en stor spridare av ortnamnet Väsby och Upplands Väsby till exotiska platser i utlandet. Källa: Väsby förr

3. Optimus Axel Elfström på försäljningsresa till Egypten 1910. Källa: Stockholms länsmuseum

4. Under en period gick 85% av produktionen på export. Källa: Stockholms länsmuseum

5. Långa exportvägar krävde att produkterna förpackades väl. 1910-tal. Källa: En bok om Upplands Väsby

6. På översta våningen i Optimus fabrik. Källa: Upplands Väsbys hembygdsförening

4

5

6

Nya produkter

I början av 1930-talet började Optimus tillverka ytterligare produkter i form av stormlyktor och hänglås för att bredda sitt utbud och följa med i utvecklingen. Stormlyktorna blev snabbt mycket populära och militären blev en stor kund av hänglås.

Efter studiebesök i Tyskland upptäcktes utvecklingsmöjligheterna inom konstmaterialområdet. År 1933 köptes den första pressgjutningsmaskinen för bakelitprodukter. Detaljer i bakelit kunde användas inom samma område som de tidigare tillverkade detaljerna av icke-järnlegeringar. Det för att man nu kan tillverka nya produkter som handdukstorkar, kranrattar och bakelittelefoner.

Åren kring Andra världskriget

Väsby var vid denna tid ett påfallande stabilt samhälle. Under perioden 1915-45 höll sig folkmängden relativt konstant. Väsby villastad utvecklades till en alltmer självständig och självförsörjande industriort.

År 1920 startade Väsby Bleckemballagefabrik och tillverkade diverse emballage som färg- och plåtburkar i bleckplåt. År 1940 uppfördes en ny större fabriksbyggnad vid Väsbyvägen. Upplands Väsby kom då att domineras av tre metallindustrier med tillsammans över 1000 anställda. I folkmun kallades företagen Hemmet (AB Optimus), Mässingen (Väsby Verkstäder) och Bleckis (Bleckemballagefabriken).

År 1939 inleddes Andra världskriget och i många länder började industrierna att arbeta åt krigsmakten. Även Väsbyindustrierna blev ålagda att göra förberedelser för krigsproduktion. Före krigsutbrottet gick ca 80-90 % av Optimus tillverkning på export. När detta upphörde ökade istället hänglåstillverkningen, både till militär och allmänheten. Importen av lås upphörde och Optimus var i princip den enda tillverkaren av hänglås inom landet. Företaget började även att tillverka cykellås.

År 1943 gick Finspongs Metallverk och Svenska Metallverken samman och Wäsby verkstäder döptes om till Väsbyverken.

Efter krigets slut 1945 tog produktionen fart och för Väsbyindustriernas del tog den ekonomiska framgången sig uttryck i nybyggnad av industrilokaler och modernisering av befintliga. Optimus inredde välutrustade tvätt- och duschrum samt omklädningsrum och ljusa matsalar. Gamla maskiner byttes ut mot mer tekniskt avancerade. Den tekniska utvecklingen gick snabbt och de anställda fick anpassa sig till förändringarna.

Huvudtillverkningen var under 1940-talets slut framför allt detaljer för armatur och elektrisk apparatur som framställdes i mässing, zink, aluminium eller plastmaterial.

1

2

1. Oprimus reklam för hänglås.
Källa: Upplands Väsby kommunarkiv.

2. Olika varianter av Optimus lås.
Källa: Upplands Väsby kommunarkiv.

3. Planritning för verkstadens tre våningar 1933.
Källa: Upplands Väsbys kommunarkiv

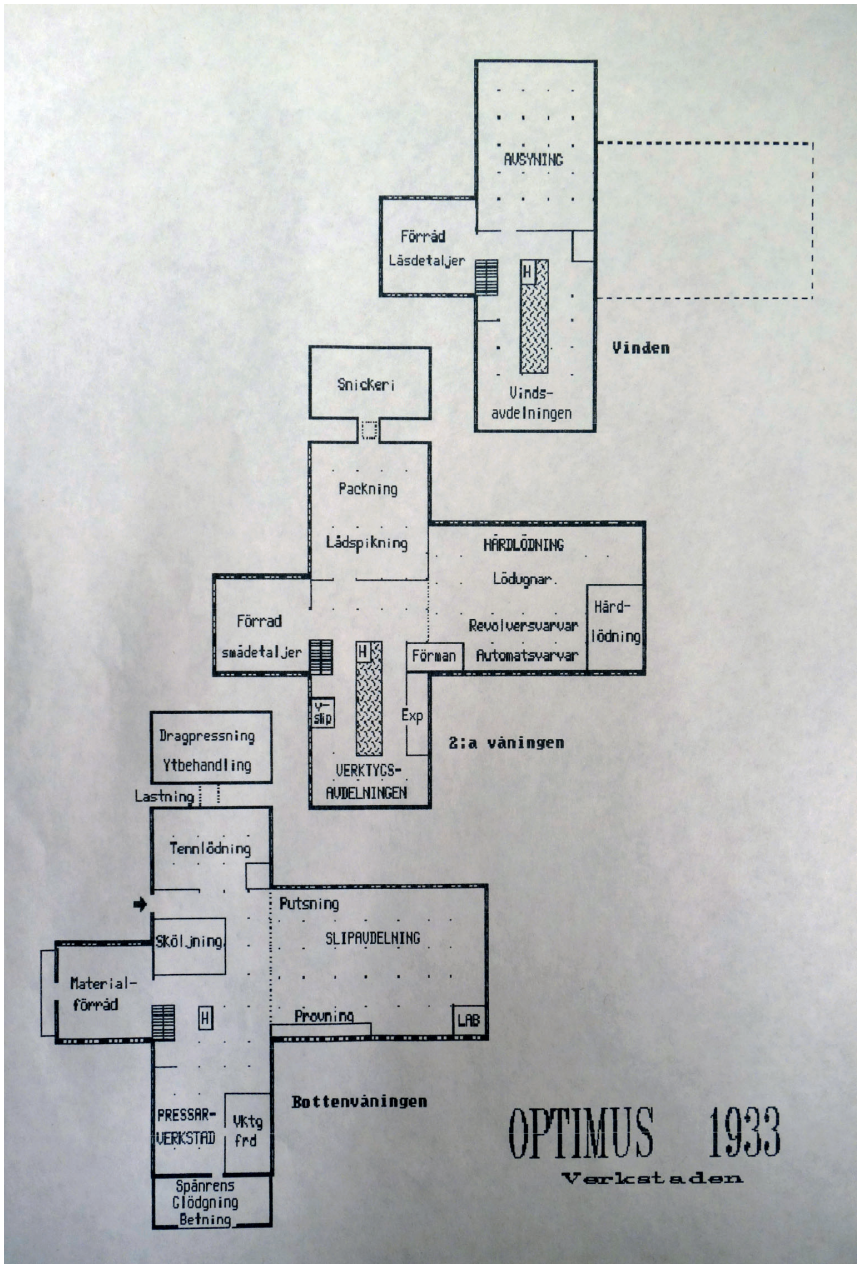

3

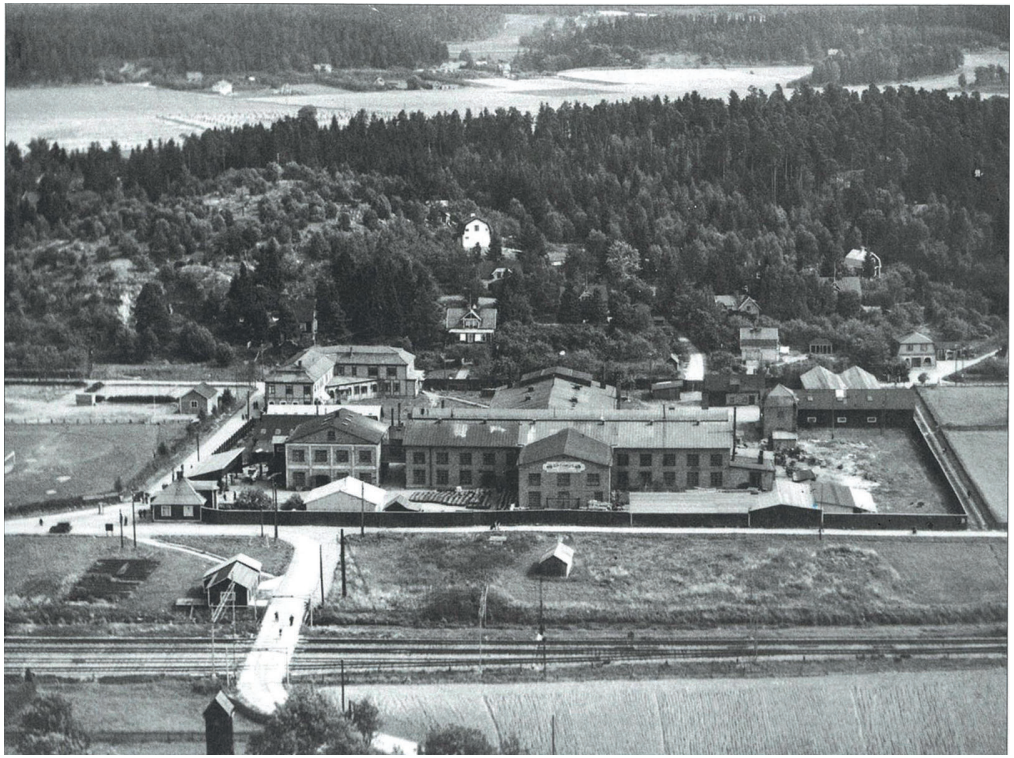

1

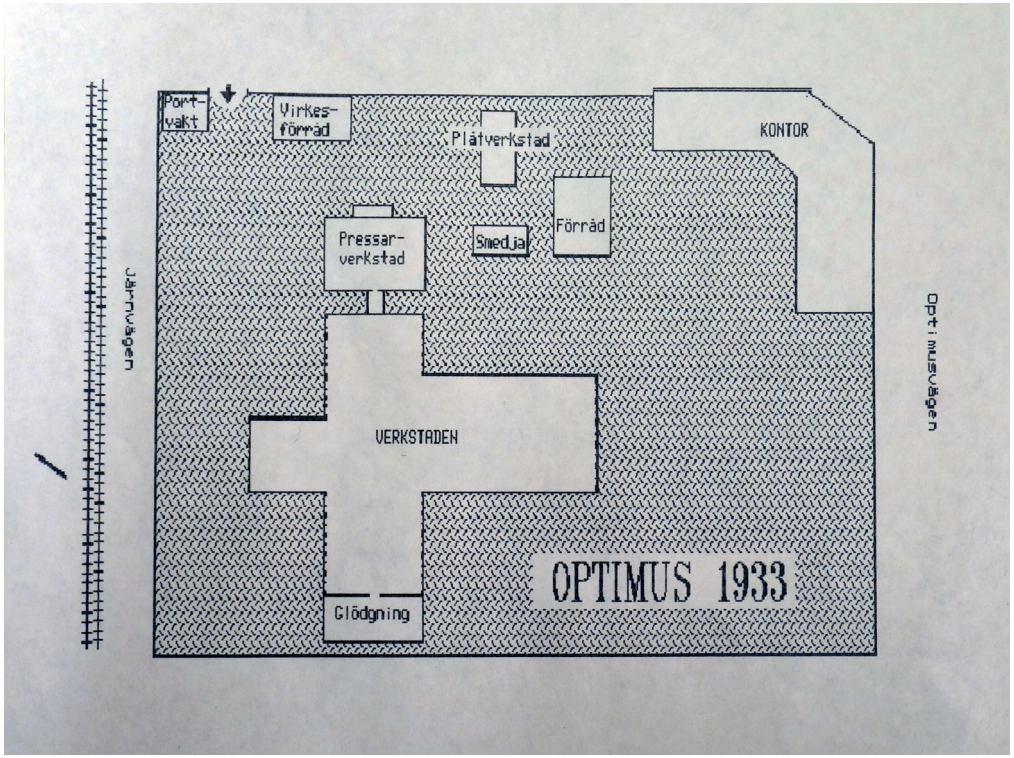

2

1.Flygbild över Optimus 1938. En kontorsbyggnad i trä har tillkommit i nordöstra hörnet av det inhägnade industriområdet. Passage till fabriken gick via portvaktsstugan i nordvästra hörnet. Bron över Väsbyån och järnvägsövergången till Runby tillkom 1911. På åkrarna i bildens överkant ligger idag Väsby Centrum och de blå husen.
Källa: Väsby förr

2. Optimus inhängnade verkstadsområde 1933. Källa: Upplands Väsbys kommunarkiv.

3. Ett retuscherat reklamkort över Optimus som företagsledningen skickade till kunder. 1930-tal. Portvaktshuset och fabriken i bakgrunden. Källa: Väsby förr

4. Reklambild för Optimus som spreds internationellt under 1930-talet, ofta som en del i förpackningens bruksanvisning. En stor fabriksanläggning med rykande skorstenar som inte existerade (till höger i bilden) ritades in. Källa: Väsby förr

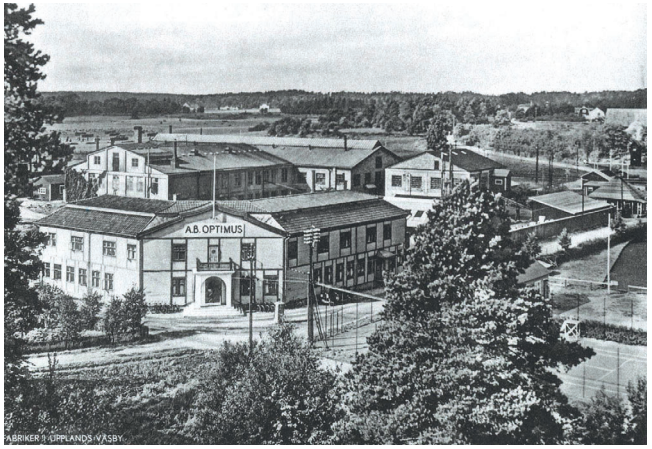

3

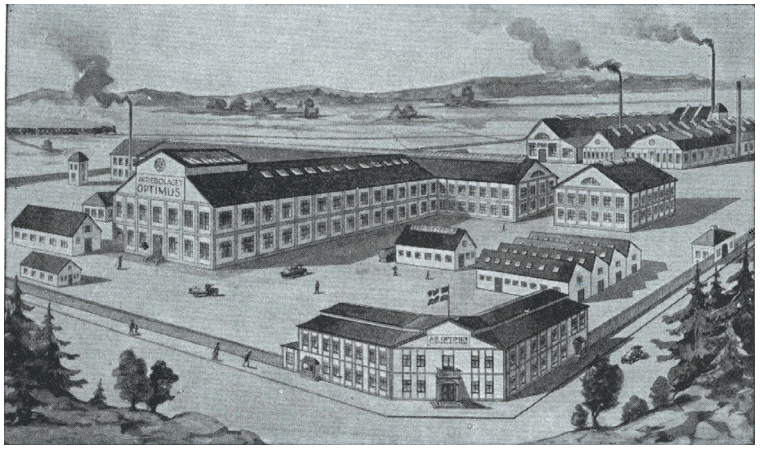

4

1950-talet Verkstadsindustrins storhetstid
I slutet av 1940-talet och början av 1950-talet byggdes Optimus ut och nya verkstäder uppfördes i anslutning till de gamla. Optimusfabriken utökas med 4000 kvadratmeter och gasolkök börjar tillverkas. En ny lagerlokal på 2000 kvm uppförs också.

Väsbys industrier blomstrade och fabrikerna var koncentrerade kring stationsområdet. Under 1950-talet kom plastproduktionen att bli dubbelt så stor som metallproduktionen. Nu tillverkades t.ex. plasthinkar, plastfilm och polyetenrör. Bilindustrin utvecklades och Väsbyverken började tillverka t.ex bilbälten. Även tillverkning av blixtlås inleds. Som mest hade fabriken 800 anställda.

Tillbyggnader
År 1949 påbörjades en om- och tillbyggnad av fabriksbyggnaderna som stod färdig 1953.

1951 tillkom en transformatorstation, som är riven idag.

År 1955 utökades fabriksanläggningen med en tillbyggnad.

År 1959 genomfördes ytterligare en tillbyggnad.

Samtliga tillbyggnader utfördes av arkitekt Herman Borendal som var chef på Kooperativa förbundets arkitektkontor. År 1946 tog han över chefsskapet från Erik Ahlsén för den avdelning som projekterade butiker, bostäde, tvätterier, bagerier, industrier m.m. I slutet av 1940-talet ritade han bl.a. många av Sveriges första snabbköp.

Industriskola
Under 1957 diskuterade ledningen för Optimus och Mässingen att starta en industriskola för att tillgodose det egna behovet av yrkeskunnig arbetskraft. Ett samarbete med kommunen inleddes och statligt stöd vilket ledde till att industriskolan startade 1958.

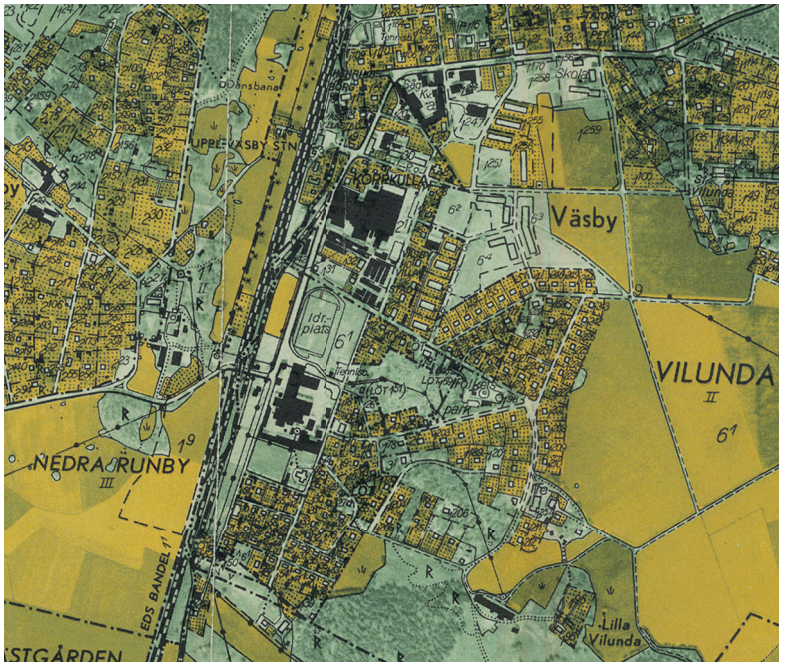

1

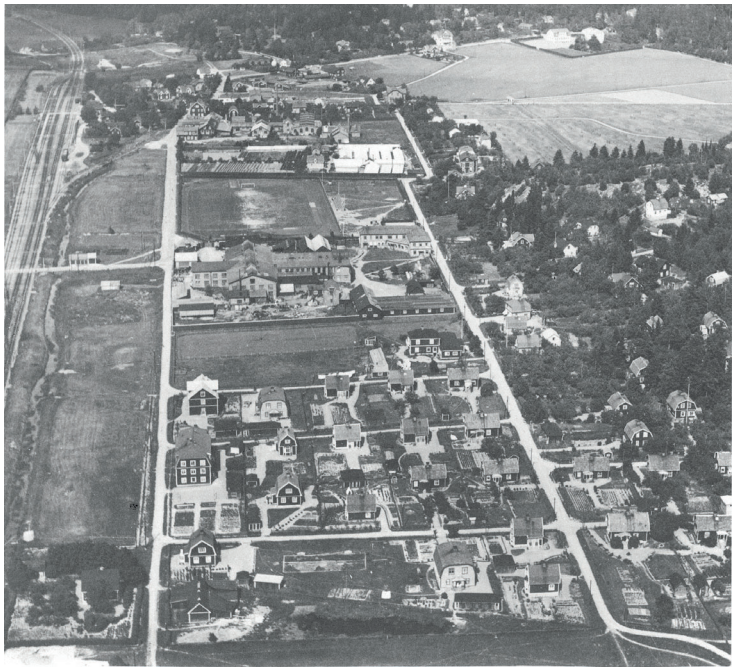
2

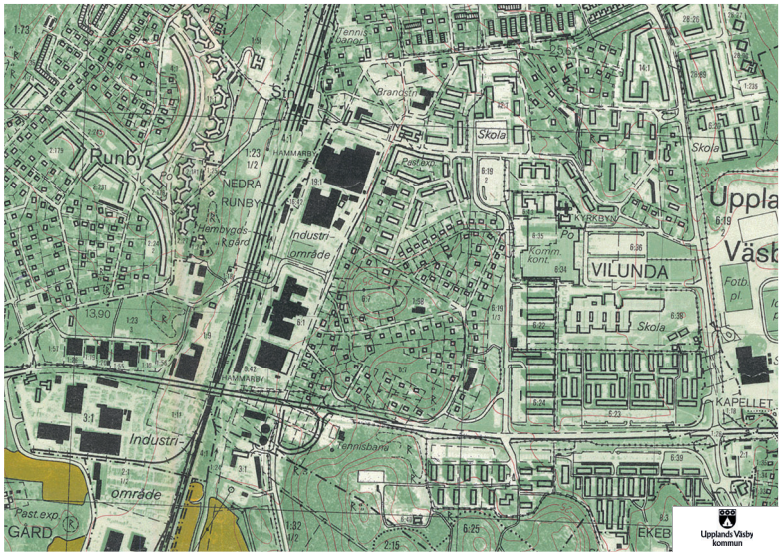

3

4

1. Ekonomiska kartan 1952. Källa: Lantmäteriet

2. Flygbild över Väsby Villastad och industrierna vid järnvägsstationen. Längst upp till höger i bild syns Vilunda gärde som bebyggdes först på 1960-talet. Foto omkring 1940. Foto Oscar Bladh. Källa: Upplands Väsby Kulturhistoriska miljöer.

3. Ekonomiska kartan 1982. Källa: Upplands Väsby kommun

4. Flygbild över Väsby 1970-tal , industrierna ligger utefter järnvägen. Närmast syns Optimus och till höger syns återstoden av Väsby Villastad. På tidigare Vilunda gärde har det byggts flerfamiljshus. Källa: Upplands Väsby kulturhistoriska miljöer.

Tilllbyggnad 1953 ritningar

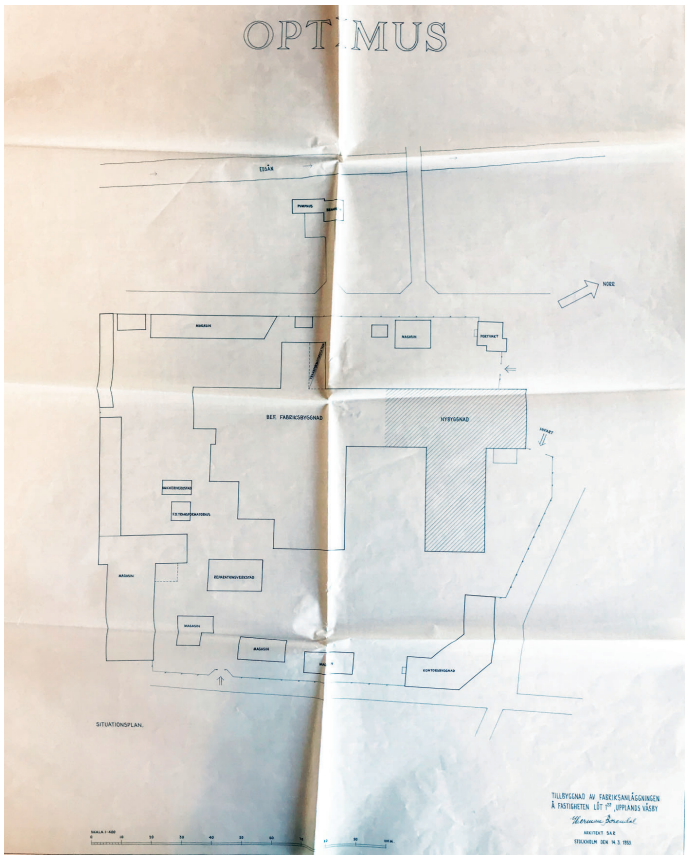

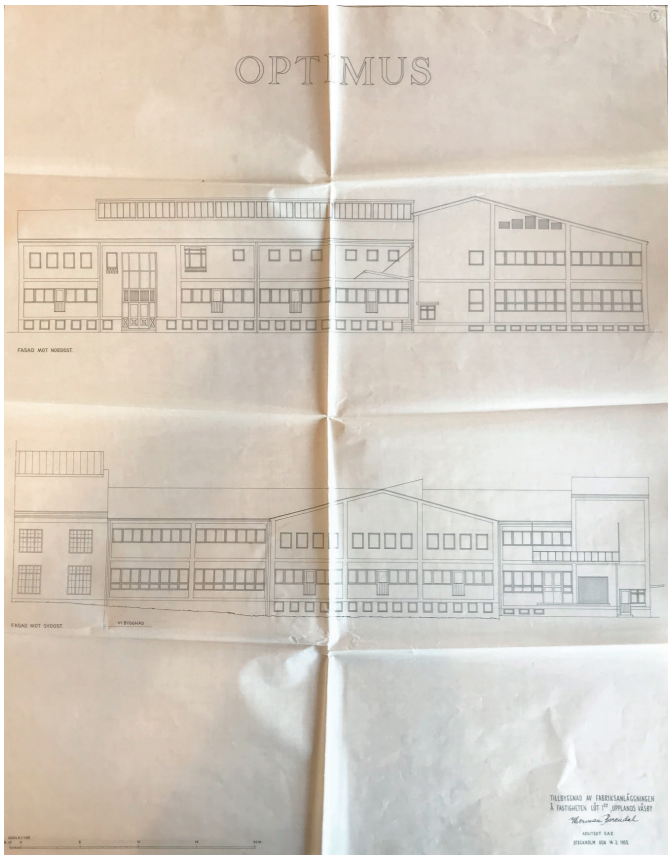

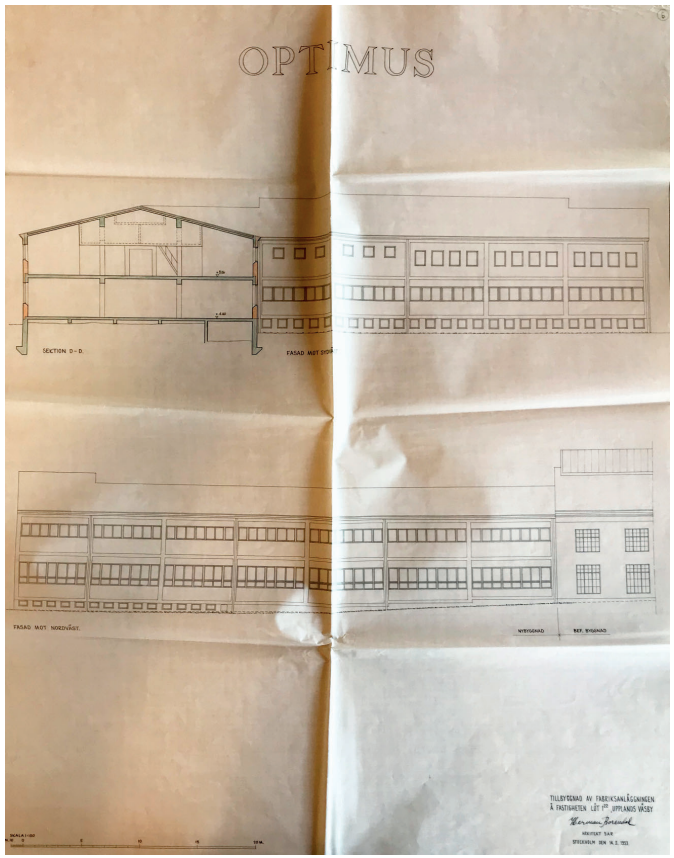

Källa: Upplands Väsbys kommunarkiv

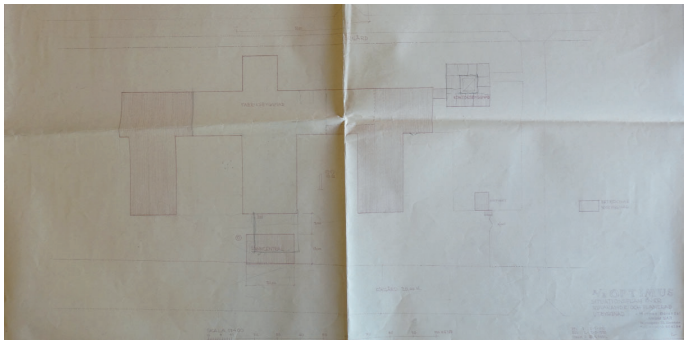

Till vänster en situationsplan från 1950 som visar den planerade utbyggnaden med tydlig kamstruktur. Kamstrukturen genomfördes, visserligen i modifierad form, genom att den tredje verkstadsskänkeln byggdes åt söder 1959. Källa: Upplands Väsbys kommunarkiv

Tilllbyggnad 1955 ritningar

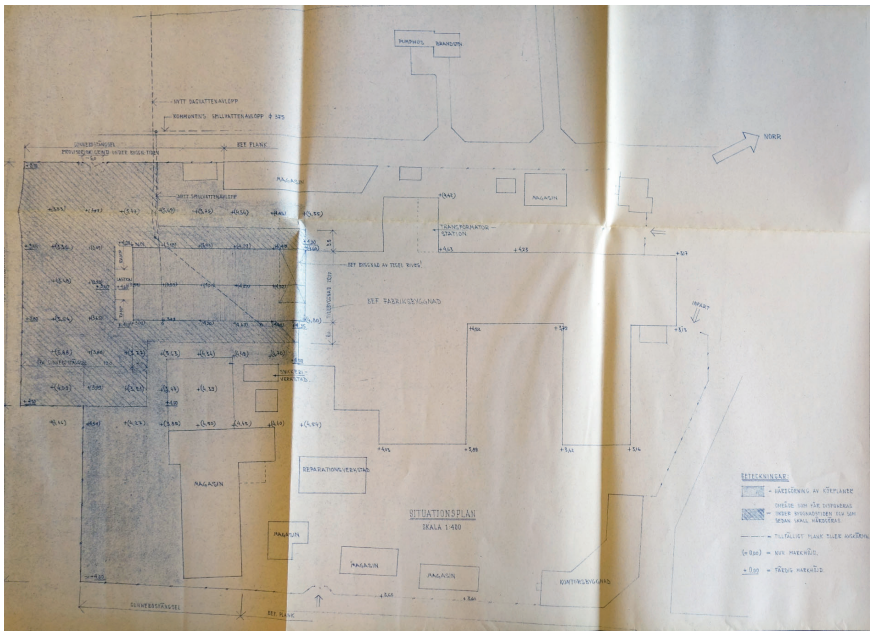

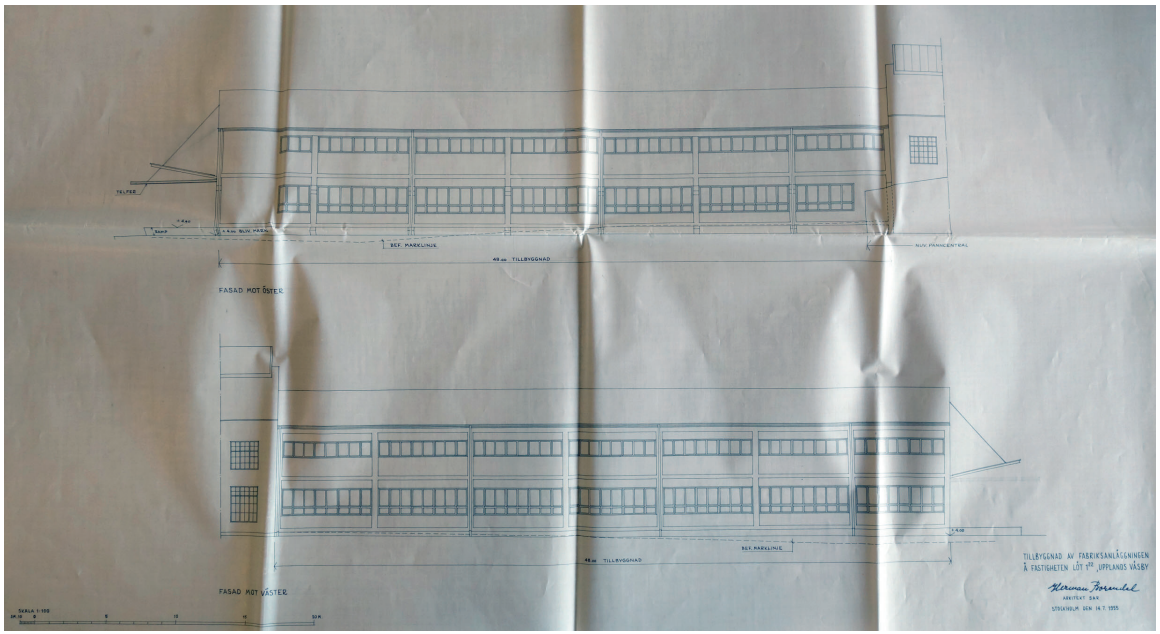

Källa: Upplands Väsbys kommunarkiv

Tilllbyggnad 1959 ritningar

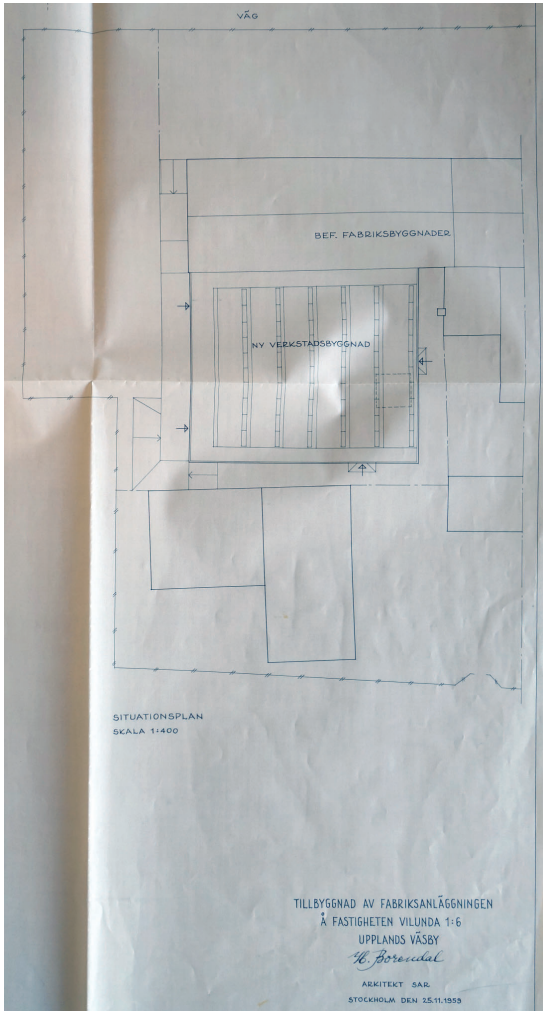

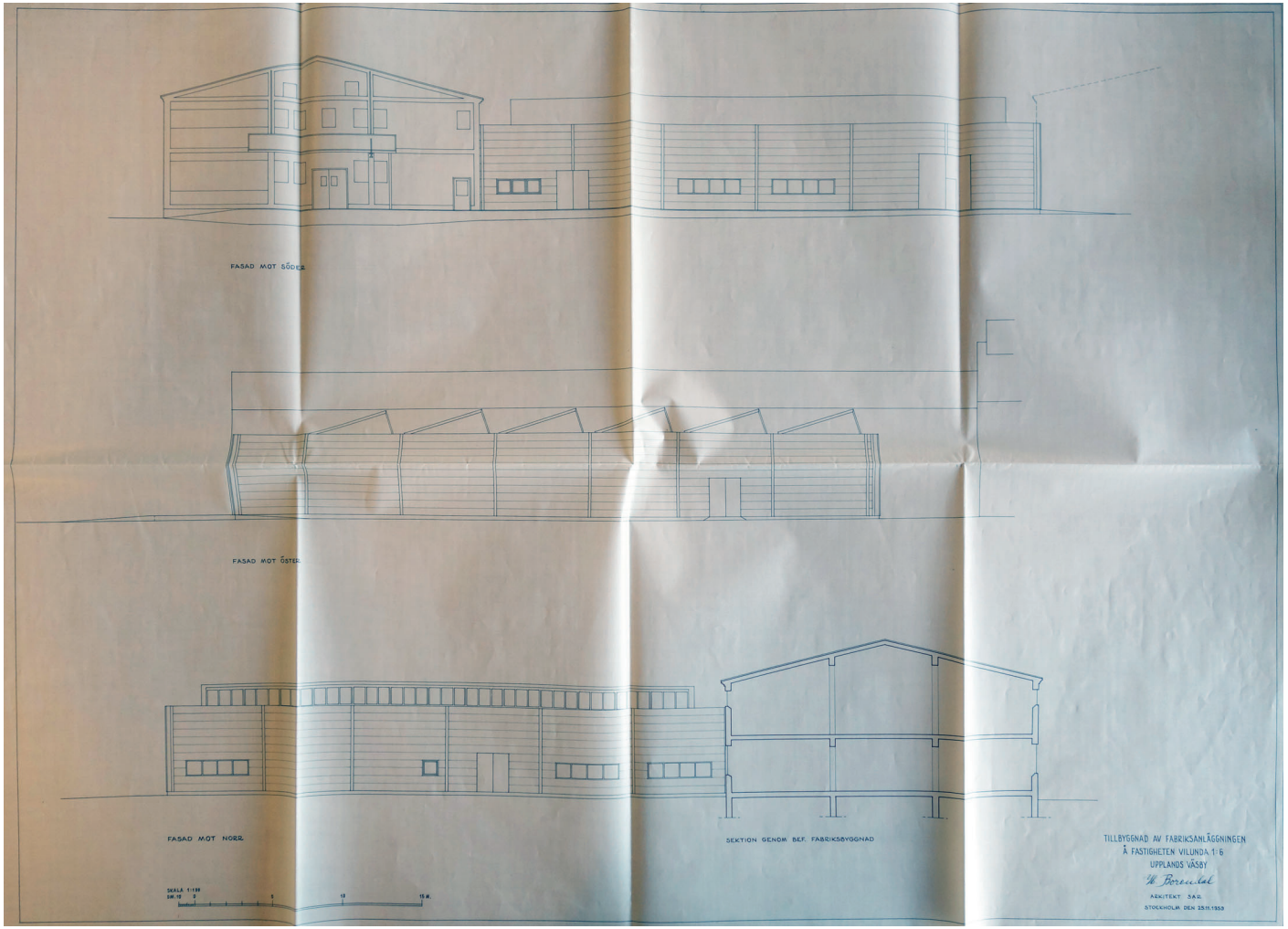

Källa: Upplands Väsbys kommunarkiv

Utvecklingen 1960-70-tal
Efter 1950-talets storhetstid minskar maskintillverkningsindustrin successivt. Maskiner och råvaror ökade i pris och tillverkningskostnaderna blev större. Mycket automatiserades och arbetsstyrkan minskade när det blev billigare att låta maskiner utföra vissa typer av arbeten.

Den ökade oljeutvinningen resluterade i en ökad produktion men också en ökad konkurrens från andra företag. Detta resulterade efter hand i att Optimus 1962 förvärvade rätten att använda Primusnamnet för sina tillverkningar. Något år senare köptes också Radiusmärket, som dock snart kom att läggas ner. Slutligen förvärvades också Sievertsmärket som framförallt användes i samband med blåslampeförsäljningen.

I mitten av 1960-talet flyttar Väsby Bleckemballagefabrik sin verksamhet från Upplands Väsby. År 1966 tar kommunen beslut om att flytta centrum från stationsområdet till Vilunda gärde och ett nytt centrum stod klart 1972.

Under 1970-talet säljs låstillverkningen och det satsades inte på produktutveckling i den utsträckning som behövdes för att klara konkurrensen på marknaden.

1983 Optimus flyttar från Upplands Väsby
Sammantaget innebar detta att Optimus var tvungen att dra ned verksamheten radikalt. År 1983 flyttas fabriken från Upplands Väsby till Gnosjö. Lokaler och markområden såldes till Trygg Hansas fastighetsbolag.

Efter nedläggningen av Optimus omgestaltades området bl.a. genom att portbyggnaden mot norr revs och parkeringsytor med trädrader anlades.

År 1991 flyttade den sista kvarvarande delen av produktionen vid Väsby Verkstäder till Skultuna. Det var därifrån arbetarna ursprungligen kom för att hjälpa Anton Tamm att bygga Västby verkstäder i början av 1900-talet.

Ägarbyten
I slutet av 1980-talet såldes kärnverksamheten, Optimus International AB, till en privatperson, Anders Rönn, som fortsatte att utveckla verksamheten i liten skala.

År 2007 köptes Optimus av det internationella företaget Katadyn Group med bas i Schwiez.

1

2

1. Flygfoto optimus 1960-tal. Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

2. Optimus sett från järnvägen 1960-tal. Källa: Upplands Väsby hembygdsförening

Postmodernistiska kontorshus
År 1989, några år efter nedläggningen av Optimus byggdes två kontorshus på Anton Tamms väg 1 och 3. Arkitekt var Lennström Arkitekter och byggnaderna och markplaneringen gavs en postmodernistisk anda med fantasifulla planlösningar och påkostade materialval. Då fanns en tanke att fler byggnader av samma typ skulle repeteras på industritomterna söderut längs Väsbyån.

Optimus hantverkshus
En av verksamheterna som flyttade in i Optimusfabrikens nedlagda lokaler var Optimus hantverkshus. Vårdinrättningar för personer med funktionsvariationer som t ex Karlslunds vårdhem hade avvecklats under 1970-talet och det fanns en ambition att integrera daglig verksamhet i en offentlig miljö bland andra företag i samhället.

1

2

1. Flygfoto över Upplands Väsby tidigt 1980-tal före uppförandet av kontorshusen på Anton Tamms väg. Källa: Stockholms länsmuseum. Foto Ingvar Lundkvist.

2. Postmodernistiska kontorshus stod färdiga 1991. Foto: Nyréns

Identifikation av kulturhistoriskt värde

Begreppet kulturhistoriskt värde definieras av Riksantikvarieämbetet som *”de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag”*

Kulturhistoriskt värde definieras här med utgångspunkt i kriterierna: **Kulturhistorisk helhet och relevans** samt **Möjlighet till kunskap och förståelse**. Kriterierna fungerar som olika ingångar till en samlad bedömning och förklaring av kulturhistoriska värden utifrån vilka berättelser som kulturmiljön har potential att förmedla.

Bedömningen av det kulturhistoriska värdet är förankrad i historiken och de kulturhistoriska sammanhang som avgränsas där. Ett grundligt utforskande av områdets kulturhistoria är en förutsättning och själva fundamentet till denna värdering.

1

2

3

1. Optimus första verkstadsbyggnad hus 1, västra fasaden sedd med järnvägen i förgrunden.

2. Gavel åt väster på vinkelbyggnad hus 1.

3. Möte mellan tre verkstadsbyggnader: från vänster hus 5, 4 och 1.

4. Vy från gaturum G (s. 32) inom Optimus mot Väsby villastad, Backgränd.

5. Hus 2. Norra fasaden.

6. Väsbyån norrut.

Möjlighet till kunskap och förståelse

Industriepok vid järnvägen - navet i det tidiga stationssamhället

Järnvägens framdragning genom odlingslandskapet blev startpunkten för nuvarande Upplands Väsbys utveckling från landsbygd till stationssamhälle och industriförort, i likhet med många andra samhällen i Sverige som växte fram vid samma tid utmed järnvägens sträckning. Billig tomtmark och järnvägsförbindelse med Stockholm var avgörande för industrietableringen nära stationen. Wäsby verkstäder och Optimus var stora arbetsgivare i industriförorten och verksamheten gav upphov till villabebyggelsen i Väsby villastad och den tidiga egnahemsbebyggelsen i Runby.

Under industriepoken vid första hälften av 1900-talet utgjorde Kvarteret Mässingen och Optimus navet i stationssamhällets framväxt vid järnvägen. Sammantaget har detta ett ***industrihistoriskt värde*** och ett ***socialhistoriskt värde.***

Industriföretagens samverkan – Anton Tamm skapade lokala förutsättningar på Stora Vilundas marker

I samband med att brukspatron Anton Tamm köpte herrgården Stora Vilunda med dess vidsträckta marker etablerade han Wäsby Verkstäder invid järnvägsstationen. Bra kommunikationer in till Stockholm var nödvändigt för verkstaden som fungerade som underleverantör till Optimus, då lokaliserad på Kungsholmen.

Denna samverkan och det ömsesidiga beroendet mellan industrierna i kombination med Wäsbys fördelaktiga läge skapade förutsättningarna för uppförandet av Optimus fabrik några år senare. I nära anslutning hade även Väsby Tegelbruk etablerats som levererade lera till uppbyggnaden av industrierna och till husbyggandet i Väsby villastad. Det lokala samarbetet som uppstod berättar om vilka initiala förutsättningar Upplands Väsby hade på grund av Anton Tamm och hans ambitioner att utveckla Stora Vilundas marker invid järnvägen.

Väsby Tegelbruk med sin karaktäristiska skorsten och Wäsby verkstäder är idag rivna. Optimus industribyggnader är de enda kvarvarande fysiska uttryck i området som kan berätta om samhällets viktiga industriepok invid stationsområdet. Detta har ett ***industrihistoriskt värde*** och ett ***lokalhistoriskt värde.***

Armerad betong - tidigt uttryck för betongbyggnadstekniken

Den ursprungliga verkstadsbyggnaden är uppförd med en konstruktion av armerad betong efter ritningar av ingenjören Henrik Kreüger. Samma år som Optimus uppfördes blev han chefsingenjör och specialist inom området armerad betong hos det nystartade ingenjörsföretaget Kreuger & Toll. Företaget kom att bli banbrytande inom betongbyggnadstekniken i Sverige.

Att Optimus första verkstadsbyggnad uppfördes med en konstruktion av armerad betong gör den till en pionjärbyggnad och ett tidigt uttryck för betongbyggnadstekniken. Detta har ett ***arkitekturhistoriskt värde*** och ett ***teknikhistoriskt värde.***

>>Identifikation av kulturhistoriskt värde

4

5

6

Optimus och Väsby villastad – en helhetsmiljö

De tidiga villorna som industriföretaget lät uppföra i anslutning till fabrikerna placerades i enlighet med den tidstypiska stadsplan som upprättades för Väsby villastad. Tomter och framdragning av vägar placerades med stor hänsyn till befintliga topografiska förutsättningar. Det innebar oregelbundna tomter och vägar som slingrar sig fram i landskapet. Tidigare fanns villor även söder om Optimus avgränsade fabriksområdet vilka revs i samband med industriområdets utvidgning.

Optimus och det som finns kvar av Väsby villastad är en helhetsmiljö som berättar om industriernas behov av arbetskraft under industrisamhällets uppbyggnadsfas. Samt om de förmånliga villkor Optimus industriarbetare hade, vilket möjliggjorde tomtköp och uppförande av egna hem. Flera villor från den första etableringsperioden finns kvar och är en viktig del i Upplands Väsbys bebyggelsehistoria.

Optimus industribyggnader i kombination med den äldre villabebyggelsen i Väsby villastad är mycket betydelsefull för förståelsen av industriförortens uppkomst och utveckling.

Sammantaget har detta ett ***samhällshistoriskt värde*** och ett ***lokalhistoriskt värde.***

Upplands Väsbys identitet – industrisamhälle med kooperativa initiativ

Under början av 1900-talet utvecklades Upplands Väsby till ett självförsörjande industrisamhälle med framträdande drag av det patriarkala brukssamhällets karaktäristiska egenskaper. Arbetarna organiserade sig och startade ett flertal kooperativa initiativ som ledde till en bruksanda som än idag genomsyrar Upplands Väsbys identitet. Den tidigare industriortens uppbyggnadsepok under första delen av 1900-talet är en viktig del av kommunens lokalhistoria och är tongivande för ortens identitet.

Industrierna invid stationen var själva fundamentet till brukssamhällets framväxt och har haft stor betydelse för Upplands Väsbys befolkningsutveckling i stort under 1900-talets första decennier. Optimus kvarvarande industribyggnader utgör en kraftfull symbol för Upplands Väsbys identiet och dess industrihistoria.

Upplands Väsby har även en lång kontinuitet av vård och omsorg vad gäller människor med funktionsvariationer. Detta har än idag en framstående plats i kommunen med initiativ som t ex Optimus hantverkshus.

Sammantaget har detta ett ***identitesvärde*** och ett ***lokalhistoriskt värde.***

Optimus arkitektoniska årsringar - produktutveckling och samhällsförändringar

Optimus bebyggelse från olika tidsepoker berättar om hur fabriken utvidgades successivt allteftersom behoven förändrades och verksamheten utvecklades med nya produkter och tillverkningsmetoder. Det speglar också ett företag som under sin 84-åriga historia fick genomleva två världskrig och många samhällsförändringar. Bebyggelsens uveckling över tid har skapat oväntade möten och relationer när funktionsstyrda byggnader uppförts i olika tider med olika arkitektoniska uttryck.

När Optimus fabrik lades ner uppfördes ytterligare en årsring till i form av två postmodernistiska kontorshus.

Detta innehar ett ***arkitekturhistoriskt värde***.

Väsbyån – en forntida vattenled

Optimus ligger i ett nord-sydligt dalgångsstråk och utmed denna sträckning ligger Väsbyån, vilken under forntiden var en central och levande kommunikationled. Utmed Väsbyån finns spår från Upplands Väsbys allra äldsta historia. Många av dagens bebyggelselägen har en lång kontinuitet och ett tidsdjup tillbaka till förhistorisk tid. Väsbyån är ett viktigt inslag i Optimus kulturhistoriska närmiljö och berättar om ortens tidsdjup samt dess betydelse i det förhistoriska sprickdalslandskapet.

Den lokala tillgången på lera som under en period försörjde tegelbruket vittnar om hur denna del av Upplands Väsby före landhöjningen till stor del bestod av sjöbotten.

Sammantaget har detta ett ***samhällshistoriskt värde*** och ***lokalhistoriskt värde***.

Källor

Litteratur

Ahlqvist, Lars-Göran & Lönnqvist, Lena, *Så byggdes Väsby: en 30-årskrönika i ord och bild*, Kommunen, Upplands Väsby, 1983
Bratt, Peter (red.), *Upplands Väsby: kulturhistoriska miljöer*, Stift. Stockholms läns museum, Stockholm, 1988
Greitz, Marie & Holmbring, Jan-Åke, *Anton Tamm 1870-1936: en mångsidig företagsledare vid 1900-talets början*, Atremi, Mjölby, 2012
Nordström, Alf & Curman, Johan, *En bok om Upplands Väsby,* Upplands Väsby kulturnämnd, Upplands Väsby, 1973
Olausson, Ingrid, *Upplands Väsby 50 år: ett stycke svensk nutidshistoria*, Upplands Väsby kommun, Upplands Väsby, 2002
Sabel, Hugo, Mitt Väsby 1925-1993, Upplands Väsby kommun, Upplands Väsby, 2004
Storm, Roland, *Väsby förr: en fotografisk resa hundra år tillbaka,* Roland Storm, [Sverige], 2012
Åman, Anders, *Om den offentliga vården: byggnader och verksamheter vid svenska vårdinstitutioner under 1800- och 1900-talen : en arkitekturhistorisk undersökning,* Sveriges arkitekturmuseum, Stockholm, 1976

Tidskrifter

Backlund, Ann-Charlotte & Olsson, Thomas, *Kvarteret Messingen*, Upplands Väsby kommun, Upplands Väsby, 1989
Sabel, Hugo, *"Bore ser med frostig nuna uti vattnet okänd runa-"*., Upplands Väsby kommun, Upplands Väsby, 1993

Internet

https://www.jarnvagsmuseet.se/
https://samlingar.kulturarvstockholm.se/
https://vasbykartan.upplandsvasby.se/
https://digitaltmuseum.se/

Arkiv
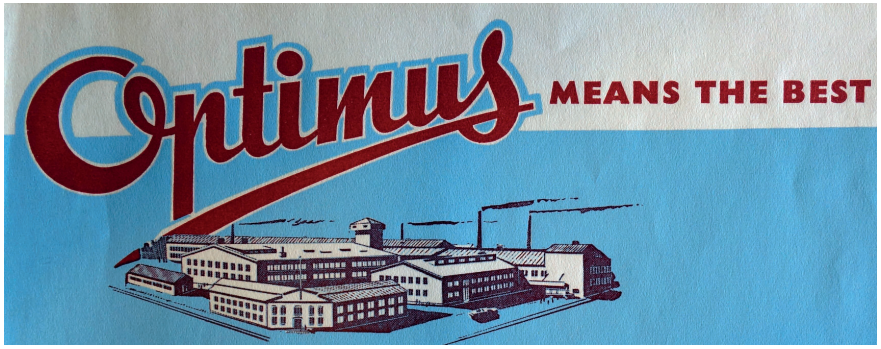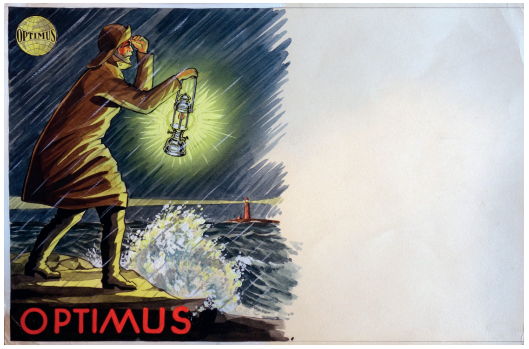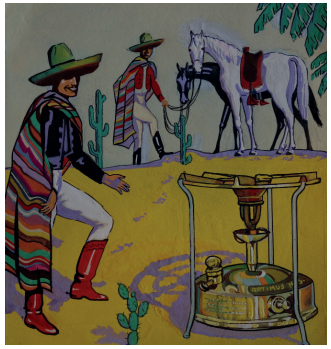
Upplands Väsbys kommunarkiv